

SZÜLETÉS, GYERMEKKOR

Az emberi lét, családi élet három nagy *szüksége* a *születés, házasság, halál*. A valóság, költészet, tudomány folyton megújuló forrása, oka és célja a létnek e hármasság titka, amely a népnél még nem csupán családi esemény, nem anyakönyvi tény, nem orvosi, illetőleg jogi művelet, mint általában a modern városlakó embereknél. Sokkal több ennél: közösségi ünnep, amely ősi, kultikus színezetéből még egyre szürkülő napjainkban is sokat őriz.¹

A nép a maga archaikus, ezekben az ünnepi pillanatokban mindig megelevenedő készségénél és szemléleténél fogva elsősorban ajándékot lát benne, és csupán egyszerű természeti törvényként alig tudja elfogadni. Minden primitív nép titokzatos szertartásokkal, mélységes emberi meghatottsággal ünnepli létünknek e páratlan fordulatait, amelyeket soha meg nem ismétlődő egyszerűségük csak még fönségesebbé, még titokzatosabbá tesz. Általában az egyház sem lépett föl e magatartás ellen, hanem szublimálta a keresztség, házasság és utolsó kenet szentségében. Így érthető csak meg számodtartozó hagyományunk liturgikus eredete.

¹ E fejezetnek klasszikus forrása *Kálmány L.*, Boldogasszony, ősvallásunk Istenasszonya. Budapest 1885. A magunk anyaggyűjtése mellett, ki kell emelnünk *Györffy Györgyné* és *Kovács Ágnes* 1950 tavaszán az EA. számára gyűjtött kitűnő tápai anyagát. A gyevi hagyományvilágról *Belovai S.*, Algyői népszokások. Szeged 1948.

MEDDŐSÉG, MÁSÁLLAPOT

A gyerök népünknel nagy tisztosság. Öreg tápaiak mondogatják, hogy a menyecske folyton szépül, minél több gyereket szül, mert a vére mindig megújul. A gyermektelen házaspárt bántja a nincstelenség, bár tudja, hogy gyerök, hadiszöröncse, mög a jó házasság: Isten dolga. Ha a gyermekáldás elmarad, inkább örökbefogadnak valakit. Említettük már, hogy nevüket ráruházzák, mert — mint mondogatják — nem akarják kutyára hagyni a nevüket.

A boszorkánypörök tanúsága szerint az olyan asszonynak, aki sok gyermeket szült, ellophatja az ingét egy meddő asszony, aki *elkerekítette az alrészét és megígérvén mondotta: hogy valamiben meg fogja innya, hogy ő is gyermeket hozhasson.*²

A meddő *szegedi* asszonyok még századunk elején is kilenc keddet, *kilencedőt* szoktak a *Kedd-asszony*, azaz Szent Anna, a tizediket pedig férje, Szent Joachim tiszteletére böjtölni, mert a legenda szerint Szent Anna hosszú ideig magtalan volt. Hozzá folyamodnak a terhes asszonyok is, hogy vajúdásaikban álljon mellettük, segítse könnyű szülésre őket. A keddi napot, tehát a hétnek Szent Anna tiszteletére szentelt egykori napját minden asszony, de főképpen a várandós asszonyok ünnepként ülték meg. A szegedi régebbi hagyomány szerint Szent Anna egészen a szülés pillanatáig őrzi a vajúdó asszonyt. Utána leányát, Máriát küldi két angyallal az ő és magzata oltalmára. Ettől kezdve a Boldogasszony örökdiik, éjszaka pedig virraszt fölöttük.

Kisteleken a házat régebben kimeszelték, ha gyermek születését várták.

A várandós asszony ideje a születendő új élet érdekében tele van szigorú, sokszor mágikus kiváltságokkal és előírásokkal. Terhességének minden mozzanata jelképes jelentőségű, amely a néphit szerint magzata életére is döntő hatással lehet. Iparkodnia kell tehát a kedvező körülményeket elősegíteni, a kedvezőtleneket pedig megakadályozni.

Az asszonynak nem szabad eltitkolnia, hogy *másképp* van, azaz *állapotos, viselő, terhős, vastag, bölcsőre hizik*, szülés felé közeledve pedig *mindőnrás, mindőn órára való*, kistelekiesen *bajol*. Ha állapotát elhallgatja, süketnéma gyerököt szül. Ilyenkor tréfásan oda is szólnak a tápaiak neki: *na másodmagaddal vagy? Úgyis kiszúrja a szög a szádat!*

A terhes asszonynak nem szabad zsákra ülni, mert ha fiat szül, magzata *zsákcstökű*, Tömörkény szerint *acskstökű* lesz, vagyis szokatlanul nagyra nő a herezacskója. Ha olyan küszöbön lép át, amelyen fát vágtak, akkor a *sövényháziak* szerint *nyúlszájú* gyermeket szül. Nem szabad kötelet átlépnie, átbújnia, mert akkor a köldökzsinór magzatának nyakára tekerődzik. Nem szabad a macskát meg-rúgnia, mert akkor mindig *ökrendőzik, öklődik* a gyermeke: szórt kap a gyomrába. Régebben a *tóbiás-áldás* néven ismert, bűvös imádságokat tartalmazó ponyvairatot viselte az ölen.

Kímélik a nehéz munkától. Még az öregebb is átadja helyét neki a templomban. Megkínálják — ha esznek előtte — enivalóval, nehogy megkívánja, és aztán *elmönjön a Pétörkéje*, vagyis elvetéljen. Ferenczi János szerint ilyenkor ezt szokták mondani:

² Reizner IV, 515

adj neki egy falatot, mē mingyá *elveti a Petikéjét*, azaz a nagy kívánság miatt beteg lesz. Gyümölcsfa első terméséből az ilyen asszonynak szoktak adni, hogy a fa majd jótermő legyen. Ha összenőtt gyümölcsöt eszik, akkor ikrei születnek. Senki nem vonja felelősségre, ha más fájáról gyümölcsöt szakít magának.

Óvakodnia kell, hogy megcsudáljon valami idétlent, csúnyát, különben a magzata is torz lesz. Vigyázzon arra, ha testét valami ütés, surlódás éri, hogy oda ne kapjon, mert akkor ennek a nyomát viseli majd *anyajegy* gyanánt testének ugyanazon részén a gyermeke is.

Ha a *fölsőtanyaiak* úgy vélték, hogy az állapotos asszonyt valaki szemmel megverte, az asszony fejére tett cseréptányérba jobb kézzel kilenc kanál vizet mertek. Ezután a tányért levették és balkézrel kilencszer az ajtó sarokvasára mérték. Ha víz maradt ki, akkor biztosak voltak a szemverésen.

A *tápaiak* már nem tudják okát adni, de az állapotos asszonynak nem szabad köcsögből innia, nem szabad ruhát terigetnie. A régi *szőregiek* szerint⁸ az ilyen asszony ne nézzen tükörbe, mert idétlen lesz a magzata. Ha halottnál a szag miatt befogja az orrát, gyermeke sohasem fog szagot érezni.

Ha a *tápai, sövényházi* asszony azt akarja, hogy hosszú hajú legyen a gyermeke, a száráról koricacsövet lop.

⁸ EA. 2853. *Kálmány* gyűjtése.

SZÜLÉS, — BOLDOGASSZONY ÁGYA

Amikor a múlt század utolsó évtizedeiben a szegedi táj asszonya érezte órája közeledését, asszonytársai, hozzátartozói elkészítették a gyerekágyat, amelynek *Boldogasszony ágya* az egész szegedi nagytájon általános, ritkán most is hallható neve. Az idősebb asszonyok a lelkére kötötték: *mögböcsüld fiam azt a szülő ágyat, mert az olyan, mintha csak a Boldogságos Szűz Mária ágyába fekünnél!* Csak a szülés után feküdhettek bele.⁴

Tiszta szalmát tettek bele, leterítették lepedővel. Az ágyra, illetőleg eléje *szúnyogháló*t tettek, amely a gyerekágyast elrejtette a gonoszok szeme rontása elől. 1744. *Dóka Ágnes* ismét *az fatenshoz eljött, piros pünkösdi kántorán, hozott egy szúnyogháló*t, *kínálván az fatenst* (magát a gyerekágyba készül asszonyt), *hogy aztat venné meg.*⁵ A szúnyoghálóba az asszony védelmére valamikor sőt és kenyeret is kötöttek. A *tápaiak* nagyon vigyáztak, hogy az ágyba ne hulljon morzsa belőle.

A Boldogasszony ágyába még a századforduló táján is fokhagymát, kakukkfüvet, kenyeret, meg sőt szoktak tenni. Tápén régebben különösen foganatosnak a Radnáról hozott szentelt kakukkfüvet tartották. Mindezeknek a szegedi hagyományban elhárító, illetőleg oltalmazó rendeltetésük volt. Tettek azonkívül kést is bele, hogy éle a gonoszt megsértse, elriassza. Minden nap föl szokták szentelni a *Háromkirályok vize* néven emlegetett, vízkereszt napján szentelt vízzel, azután elajánlották a Boldogasszony kegyelmeiségébe. *Algyőn* állandóan ott volt belőle egy kisbőgrével.

Az asszony nyakára olvasót, mellére a *Hét mőnyei szent zár* néven emlegetett ponyvairatot helyezték, amelyről máshol is megemlékezünk, és amelynek a nép hiedelme szerint különösen elhalálozás esetén volt fogantatja. Feje mellé rakták az imádságoskönyvét is. *Alsótanyai* asszonyok ilyenkor *igeimádság*, másként *Tüdő Vince imádsága* erejében is bizakodtak. A szegedi tanyák máig emlegetett híres szentembere osztogatta ezt a röplapra nyomtatott imádságot azoknak, akik bizalommal fölkeresték. Átadás előtt nyilván meg is áldotta a szöveget, imádkozott fölötte. Számos alsótanyai családban máig nagy tiszteletben tartják és gondosan őrzik.⁶ Az imádságot egyébként az *Initium Evangelii Johannis*, vagyis a jánosi evangélium elejének ősi, szentelményeként tisztelt szövege ihlette.⁷

A gonoszok elűzésére szolgált a piros kendő is, amelyet a szúnyoghálóra vetettek. Az újszülött karjára is piros szalagot szoktak kötni. A piros ősrégi kultikus szín, amely szintén a gonosz elriasztására szolgált. A hagyományt a nép Kálmány följegyzése szerint már keresztény módon magyarázta: a Boldogságos Szűz is mindig hordott pánt-

⁴ *Boldogasszony* 13.

⁵ *Reizner* IV. 529.

⁶ Óh, szentséges Ige, kérlek Téged, ki méltóztattál az Atyaisten kebeléből leszállani e siralom völgyébe, a szentséges Szűz Mária méhében emberi testet vettél magadra, értünk bűnösökért.

Óh, szentséges Ige, kérlek Téged, hogy azzal a mennyei kegyelemmel és malasztal, mellyel szentséges Atyád kebeléből leszálltál, szállj meg az én szívemet, lelkemet és elmémet, hogy míg élek, e siralom völgyében Néked híven szolgálhassak, Téged dicsőíthesselek és imádhassalak.

Óh, szentséges Ige, égből szállott kenyér, Jézus Krisztus, jöjj az én szívembe, maradj nálam örökké Amen.

⁷ *Franz, A.*, Die kirchlichen Benediktionen II, 57; Ünnepi kalendárium I, 101-104.

likát a derekán, és ezért a gyermeket sem viszik el keresztelni anélkül, hogy pántlika az ő karján vagy derekán is ne legyen. Ez nagy öröme Máriának.

Az asszonynak a Boldogasszony ágyát nem szabad *fékető* nélkül feküdni, mert az a hiedelem, hogy Mária is mindig hordott fejkötőt.⁸ A fejkötő a népnél régebben a tisztessé asszonyi állapotnak volt bizonyosága, címere.

Tápén néhány nemzedékkel ezelőtt az asszony a Boldogasszony ágyát csupasz szalmán feküdte három napon át, mert a kis Jézus is szalmán született. Utána teknőben felmosták, közben az ágyba belerakták a rendes ágyneműt.

*

Az asszonynak arccal az ablak, vagyis a világosság felé fordulva kellett magzatát megszülnie. A *sővényháziak* szerint lábának nem szabad az ajtó felé lennie, mert akkor még a gyerekágyban meghal. A szülés régebben nem ágyban történt, hanem két kis székre tenyerelve. Akinek nehéz volt a szülése, azt *Tápén* betlehemi istállóra gondolva jászolba ültették. Az ilyen asszonyt sokszor forró víz fölé is tartották. A gyerek a *világra gyün, előgyün, kibötön*.

Még száz évvel ezelőtt is — írja⁹ Varga János — fokhagymagerezdbe kést kellett a komaasszonynak szúrnia és a gyerekágyas párnája alá rejtenie, hogy a gyermeket el ne váltsák a rosszak. Azután meg három keresztet kellett írni szentelt tömjénnel a kéménybe, hogy a gyereknek mindig elég tej jusson. Az újszülöttet senkinek sem volt szabad addig látnia, amíg a komaasszonytól varrt, és mindjárt jellemezendő *korozsmaüng* nem volt rajta. Különben könnyen megverhették volna szemmel.

A szülés után a bába¹⁰ ezt szokta kérdezni az anyától: *huva mégy?* A helyes felelet: *a Boldogasszony ágyába!* Erre: *segítsön az Isten!* A párbeszédet háromszor ismételték.

Mostantól fogva a hajdani *szőregi* asszonyok szerint a gyerekágyasnak nem volt szabad meztláb járnia, nehogy rontásba lépjen. Oda készítve a papucs, amelynek *Boldogasszony papucs* volt a régebbi kiváltságos neve. Ha a *boldogasszonyágyas* fölkelt és lelépett, azonnal beletette a lábát, amelyre ebben az időszakban különösen vigyáznia kellett. „Csak addig kell viselnie — írja¹¹ Kálmány — és azután nem is szabad, míg a Boldogasszony ágyát fekszi. Vannak azonban oly szerencsések, akikről megköveteli a Boldogasszony, hogy teljes életükben viseljék az ő papucsát. Ezeknek soha sem szabad meztláb járniok. Ilyenek, akik háromszor kettőset szülnék egymás után, mi természetesen nagy ritkaság. Ezeket az anyákat kiválóan szereti a Boldogasszony, ajándékot is kapnak a nép hiedelme szerint, de nem a Boldogasszonytól, hanem a püspöktől.”

Az ikrek, régiesen *egyhasiak* rendszeren kettősek, hármások. Többre a szegedi tájon nem emlékeznek.

A szülés és keresztelés között régebben égő szenteltgyertya világított éjjel abban

⁸ A tilalmat egy *szőregi* monda így magyarázza: Mária nagycsütörtökön mosta a fejét, amikor Mária Magdolna jött hozzá a hírrel, hogy Jézust elfogták. Be sem kötötte a fejét, csak szaladt, erdőn keresztül. A haja megakadt az ágban, attól kezdve mindig fején volt a fékető. Boldogasszony 10.

⁹ Varga J, A csök. VU. 1875, 585.

¹⁰ Boldogasszony 19. Mint ismeretes, a *bába, bábaasszony* a szülésben szokott segédkezni, az asszonyt és magzatát az első időkben gondozni.

A XVIII. században volt a *parasztbába*, aki nem rendelkezett ugyan hatósági képesítéssel, de az idők folyamán, tapasztalatok során megszerezte a kellő gyakorlatot. Más felsőtanúi neve *lopottbába*. Velük szemben a *némötbába*, majd *Város bábája* már képesítéssel rendelkezett. 1728. *Nem jár ki a német bábaasszony, de elég babonaságot tud*. Olykor csakugyan bűbajos hírébe is kerültek. 1728. *Bakó Ferenc leánykáját, azt is olyanformán rontotta meg, mert nem akarta adni a bába pénzt*. Találhatók Reizner IV, 387, 390. Egyikük-másikuk a magzatelhajtásban is ludas volt. A régi szegedi bábaügyről Reizner III, 208. *Csajkás* 124.

Néhány szólás kapcsolódik hozzájuk. Közismert a *sok bába közt évesz a gyөрök*. Beszédes természetű: *fővágta a bába a nyelvit*. Mocskos: *a bába mosdatta legutoljára*.

A szülészeti klinika bábájának (madame) egyszerűbb asszonyok ajkán *madár, főmadár* a neve.

¹¹ Boldogasszony 23.

a szobában, ahol az asszony magzatával feküdt. Ennek gonoszúzó célzata volt. Úgy vélték ugyanis, hogy amíg nem volt templomban, a nevéől szólítva, kihívhatják a gonoszok és belefojtják a kútba. A *gyeviek* szerint nem szabad az ablakon kiszólni senkinek. Ha lelép az ágyról, a feje ála tett kést Kálmány szerint a földbe maga mellé, a *gyeviek* szerint az ajtófélbe kell szúrnia, hogy a rosszak ne bántsák. A kicsit nem szabad az anyjának a maga helyére fektetnie, mert akkor meghal. A férj kalapja szemverés ellen ott feküdt a *kiszombori* asszony ágyán. *Tápén* az ajtókilincsre piros posztódarabot kötöttek, hogy a látogatóba érkező tisztulások fehérszínű ruhák ne ártson a kicsinek. A *sővényházi* anya nem mehet át kocsiúton, amíg magzatát meg nem keresztelik. Ennek jobb megértéséhez azt is tudnunk kell, hogy a *kutyanyaki* dűlő portáit kocsiút vágja kétfelé.

AZ ÚJSZÜLÖTT

A csecsemőt az anyaméhben burkoló hártványak a szegedi tájon is *burok*, hangváltozással olykor *bürök* a neve. Úgy tartják, hogy aki ebben jött a világra, vagyis *burokban született*: szerencsés ember lesz. Ilyen volt a szegedi néphagyomány szerint Rúzsa Sándor. Nem is fogta a golyó.¹²

Az épségben maradt burkot egyébként megszártítják. Ha hét éves korában el tudja oldani, aki benne született, az is szerencsés ember lesz. Az illető *Tápén* a nyakában hordja. Ha a *burokban* született gyerek megbetegszik, akkor fürösztő vizébe büdösbürköt kell tenni.¹³

A *másza* (placenta) már a boszorkánypörökben fölbukkan. 1728. *Összve gyötrötte, kentefente az asszonyt és a másában bele nyúlván, azt is összve rontotta, annyira, hogy az gyermek halva lévén, az asszony is meghalt utána.*¹⁴

Ha a *másza* nem akar előjönni, akkor a hasra földöt melegítenek. Ruhábefogva teszik oda. *Tápén* egyébként a magzatvízzel el szokták ásni, főleg trágyadombba. Régi asszonyok a csomóiról meg tudják azt is mondani, hogy még hány gyermekük fog születni. *Földeákon* az első fürösztővízzel gyümölcsfa tövébe ássák, hogy a kisbaba is viruljon. Mélyre kell ásni, hogy a kutya hozzá ne férjen.¹⁵ *Kisteleken* a kertben, vagy *jószágyáratban* maga az apa ásta el, hogy a családnak szerencséje legyen.¹⁶

A köldökzsinórnak olykor régies *torongy*, *torongya*, tápai *bárszing* neve is hallható. Egyes *tápai* anyák vékony szalaggal átkötik, elteszik, majd hét éves korában a gyerek kezébe adják. Ha könnyen kibogozza, akkor hasznos kezű lesz. Ha valaki fiatal létére olyasmit csinál, ami csak meglelt korúakat illet meg, arra azt mondják: *még a torongyja sē száradt lē, mán is...*

Az újszülöttet jellemző, de gyorsan eltűnő sárgaságnak (icterus neonatorum) *pogánybúr* a jellegzetes neve.

A *fürösztővíz* az újszülött, illetőleg csecsemő fürdővize, amelybe legelőször a *Háromkirályok vizéből*, vagyis a vízkeresztkor szentelt vízből szoktak önteni. Szenet is vetnek bele. Csak fa tövébe vagy *járatlan* helyen szokták elönteni. Az a hiedelem, ha tyúkok beletaposnak, akkor a kicsi elkapja a *tyúkfördöst*, azaz vörös pörsenések keletkeznek a bőrén. Ilyenkor a fiúgyermek vizébe kakast, a lányéba pedig jércét szoktak a tápaiak fürösztöni, hogy elmúlják. A fürösztővízbe csirkének nem szabad beleinnia, mert viszketes lesz a kicsi. A *gyeviek* szerint a fürösztéshez nem szabad esővizet használni, mert különben folyik majd a gyerek füle. Orvoslása úgy történt, hogy keresztanyja vett neki a boltban piros vagy sárga szalagot. Ezt úgy kellett a nyakára kötni, hogy onnan minél hamarabb elvesszen. Ha elveszett, a fülfolyás is megszűnt.

¹² Kovács 468.

¹³ Kovács 391.

¹⁴ Reizner IV, 380

¹⁵ Grynaeus Tamás gyűjtéséből

¹⁶ Juhász A., Kistelek 425.

A beteg *gyevi* gyerek fürösztő vizébe úrnapi virágot is szoktak tenni. Olyk or szentelt vízzel mosták meg háromszor a szemét, hogy meggyógyuljon. A *sővényházi* gyerek fürösztővizét is fa tövébe szokták önteni. Eredeti okát — a gyerekről esetleg lemosott betegség élő fára ragasztását — már elfelejtették. Mai magyarázat szerint a gyerek ettől majd olyan nyugodt lesz, mint a fa.

Kálmánynak még sikerült megörökítenie a *Szépasszony ágya* kihalt hagyományvilágát is. Már a boszorkánypörökben emlegetik a Szépasszonyt. 1728. *Az olyatén gyermekeket, melyek s. v. zöldet ganajolnak, az szép asszonyok szoptatják.*¹⁷ Máshol is. A megrontott gyereket *Szépasszonyok* szoptatták.

A gyermekágyért nagy küzdelem folyik a Boldogasszony, régi *őszentiváni* asszonyok ajkán *Szülő Boldogasszony* és a Szépasszony között. Úgy tartották, hogy a Szépasszonyt még a bukott angyalok csábították el. Más hiedelem szerint a *Vördögös vénasszony lánya*. A Boldogasszony bent őrködik a szobában, a Szépasszony pedig az ablak körül ólálkodik, készen a rontásra. Mindkettő azt akarja, hogy a gyermek az ő ágyában szülessék meg. Aki nagy foggal jött a világra, arról a régi öregek azt mondták, hogy a *Szépasszony ágyába született.*¹⁸ Az ilyenből táltos lett. Az a felnőtt is, akit a *rossznyavalya bánt*, másként *ősz* a *fene*, szintén a Szépasszony ágyában fekszik. Hasonlóképpen az a férfi is, aki könnyelmű fehérnépek között forgolódott és belebetegedett, romlani kezd a teste.

Az a kisgyermek, aki leesik és megüti magát: *a Szépasszony kötőjibe esik*. A *Szép-asszonyok tála* néven emlegetett bűvös rontás már a boszorkánypörökben előfordul. 1744. *Az szép asszonyok tálába hágtál. Kérdezte az fatents, micsoda szép asszonyok tálába? Arra azt felelte: mi úgy szoktuk — úgymond — azt mondani, nem merjük mondani, hogy rontás.*¹⁹ Kálmány temesközi adatai szerint este, napáldozat után nem jó a gyerek vizét, meg a mosogatólevet kiönteni, mert a Szépasszony odatartja a tálját meg a kötőjét.

Halvaszületett, keresztleletlenül meghalt gyermek

A régi szegedi nép nemcsak emberi csapásnak, hanem Isten büntetésének is érezte, ha a gyerek halva született, vagy keresztleletlenül halt meg. Ez utóbbinak Kálmány *bolygógyerök* szőregi nevét is hallotta.²⁰ Az elvetélt magzatnak máig *űszög, űszöggyerök* neve járja.

Aki elhajtja magzatát, régi *szőregi* asszonyok szerint a fejét meg nem eheti és ezt a kötőjében hordja. Kálmánynak mesélték,²¹ hogy egy asszony szaladgált éjszakának idején. Már tizenegy gyerekét *mögötte*, azaz elhajtotta. A tizenegy fej ott volt a kötőjében. A föld nem vette be, mindig csak szaladgált. Egy asszony mondta neki, hogy miért nem ette meg magzatainak fejét is. Akkor aztán megnyugodott és eltemethették. Kálmány ezt a szaggatott, balladaszerű történetet így magyarázza: „a Boldogasszony az említett bűnösöket megbünteti. Haláluk után nem veszi be őket a föld. Gyermekeik fejét kötőjükben kell hordaniok és szaladgálniok kell, míg csak egy asszonnyal, hihetőleg a Boldogasszonnyal nem találkoznak. A Boldogasszony mint a gyermekek őrzője, megbünteti azokat, kik a gyermekeiket életüktől megfosztják.” *Tápaiaktól* halottuk, hogy egy bűbajos hírben elhalt asszony keservesen panaszkolt sírjából a fiának: nem fogadja be se menyország, se pokol, mert hét gyereket evett meg. Más tápai hiedelem szerint az elhajtott magzat ott van a túlvilágon anyja kötőjében, onnan kell megennie.

Balla Éva *domaszéki* öreg parasztasszony napának volt egy rózsafája. Minden évben hét szál rózsza nyílt rajta. Mindig maga öntözte, gondozta. Senkinek nem árulta el, miért cselekszik így. Ha lála előtt azonban menyének bevalotta, hogy hét ártatlan, elemészett magzatát temette a rózsafa

¹⁷ Reizner IV, 525.

¹⁸ Boldogasszony 11.

¹⁹ Reizner IV, 532.

²⁰ EA. 2852.

²¹ Boldogasszony 29.

földjébe. Álmában mindig sírtak-ríttak, nem hagyták nyugodni. Kétségbeesésében Engi Tüdő Vincéhez fordult tanácsért, aki az asszonyt megszánta. Imádkozott fölötte, majd azt tanácsolta neki, hogy hét esztendőn át hét-hét kenyeret süssön hét szegénynek. Utána ültessen föléjük egy rózsafát, hogy ha már nem élhetnek, legalább virágozzanak ezen a földön. Többet aztán nem is sírtak és a bűnös asszony megnyugodott. Halála után a rózsafa kiszáradt.²²

A Boldogasszony ágyában meghalt asszony — bármilyen bűnös is volt egyébként — öregek hite szerint azonnal ödvösségre jut, üdvözülni fog. A hiedelem nyilván bibliai eredetű. Pál apostol írja: *üdvözülni fog, ha gyermekeket szül* (Timoteus I.2. 15).

A *koraszülött*, másként *idétlen* gyermekről Kálmány azt a *verbicai* hiedelmet örökítette meg,²³ hogy amikor az emberiség kipusztul, az idétlen gyermekek talpra állanak, és az övék lesz a világ. *Alsóvárosiaktól* hallottuk, hogy egy helyen valamikor koraszülöttet temettek el a kamrába. Erről más a házbeliék közül senki nem tudott. Minden áldott éjszaka csörömpölt, megnyomta a ház lakóit, a maradékokat megette.

A keresztségre váró újszülöttnak *Nemtudomka*, olykor *Pogányka* a neve, hogy a gonoszok se tudják a nevéen szólítva megrontani, elveszíteni. Anyja régebben nem szoptatta, pogányt nem táplált, ezért is siettek a megkeresztelésével. *Tápén* még a századfordulón is úgy tartották, hogy az újszülöttnak karácsony böjtjére nem szabad keresztelenül maradnia. A Luca alakjától való szorongás magyarázza, hogy a tápaiak letagadják, ha ezen a napon születtek.

A keresztetlen gyereket nem szabad magárahagyni, mert a gonoszok, más magyarázat szerint a Szépasszony és társai vagy *váltott* gyerekekkel cserélik ki, *éváltik*, vagy pedig megdarabolják az arcát. Egész életében meglátszik majd rajta a vagdalás nyoma, sőt esztendőről-esztendőre a vére is kiserked. *Sándorfalviak* szerint a táltosok csavargatnák ki kezét lábát. Hogy mindennek elejét állják: olvasót kötnek a pólyájára, felállítják a sóprút, a macskát meg becsukják hozzá, hogy a kiseded egy percre se maradjon egyedül.

A *verbicai* nép a múlt században a váltott gyerekről úgy beszélt, hogy amikor az asszony szüli a gyermekét, akkor a boszorkányok odamennek, a főzőkanál nyelére tojásahajat húznak: nagyfejű gyerek kerekedik belőle. Ezt otthagyják az anyánál, az övét meg elviszik. Ahogy a boszorkánygyerekekkel, az ő gyermekével is úgy bánnak. Ha macska van a szobában, vagy ha az igazi gyermeknek az édesapja a kalapját a szűnyoghálóra teszi, akkor nem cserélhetik ki.

Ha gyanakodtak, hogy az anya magzatát a gonoszok kicsérélték, akkor próbára tették a váltott gyereket. Szőregiek ajkáról jegyezte föl²⁴ Kálmány, hogy amikor a váltott gyerek sokáig nem tudott szólni, sem járni, csak a feje nőtt neki — akkora feje volt már mint az embernek — vettek neki új bögrét, új kanalat, mert mindig tejre volt éhes. A bögrének kicsinek, a kanálnak pedig nagynak kellett lennie. Most lesték a kulcslyukon, hogy mit csinál a gyerek. Tejeskását adtak neki, háromszor is elkezdte:

Hm, hm, hm! Nagy kalán, kis bögre,
Hogy köll önni belüle?

Mindjárt tudták, hogy váltott, és akkor sütőlapátra vetették. A hiedelem szerint ilyenkor a boszorkányok ijedtükben a magukét elviszik, és az anyáét teszik a helyére.

Tápén a keresztetlenül meghalt, vagy halva született gyermeket rögtönzött ládikába éjszakának évadján temette el még nem régiben is néhány felnőtt férfi családtag a temető árkába. Akadnak elszomorodott tápai szülők, akik titokban mégis megkeresztelik őket és nevet adnak neki.

Csanyteleken a múlt század elején a bába a háztelken földelte el. Kálmány jázovai följegyzése szerint a keresztséget nem ért gyermeket ki szokták ásni. Azt tartják, ha az ujjait meggyújtják: ha száz lélek alszik is a házban, egy sem bír fölébredni.

A keresztetlenül elhalt vagy halvaszületett gyermekről öregek között még ma is

²² *Grynaeus Tamás* gyűjtéséből.

²³ Világunk alakulásai 73.

²⁴ Gyermekijesztők 11.

él az a hiedelem, hogy minden esztendőben fölsír: *kéri a körözsztégőt*. Aki meghallja, annak régi *alsóvárosi* hagyomány szerint könyörületből egy rézpénzdarabot kell a hang felé vetnie, ilyen szavakkal: *én tégöd mögkörösztlök Körösztlő Szent János neville!* A *sövényháziak* ezt mondják ilyenkor: *mindön lélök az Urat dicséri*. A jámbor hit szerint ilyenkor a gyermek megnyugszik és most már megüdvözülni.

A *fölsőtanyai* hagyomány úgy tartja, hogy e szavakkal kell a krajcárt a sírás felé dobni: *eredj Isten hírvél, körösztlökődj mög, szabadulj a pogány sorbul!* A *kiszomboriak* viszont ott, ahol a sírást hallják, keresztet vetnek a földre, miközben ezt mondják: *én tégöd mögkörösztlök az Atyának, Fiúnak, Szentlélok Istennek neville!* Korozsmául a leoldott konyhakötőt kell a földre teríteni.²⁵

A *lelei asszony* azt tanácsolta egy keszergő *tápai* anyának, hogy készítsen korozsmát: kis inget, féketőt, varrja bele a nevet, amelyet adni szeretett volna neki. Azután vigye ki a temetőbe, tegye másik elhalt, de megkeresztelt gyermekének keresztje tövébe.⁶²

Egy *Sándorfalván* följegyzett népi legenda szerint²⁷ a keresztetletlenül elhalt gyermektől az Úr nem tagadja meg színelátását:

Hun vót, hun nem vót, vót éccör egy kised, aki tíz órákó születött, de mán tizenegykő mög is halt. Nem vót ideje mögfürdeni a szent körösség vizibe.

Vitték az angyalok az Úr elébbe, forgatták a lelkit mindönfelől, de búnt nem találtak benne. Búnt nem tanáltak benne, de érdemöt sē, hogy a mönnyek országába jusson.

Mögszólalt az Úristen: szögény kis lélök! Tíz órákó mögszületött, tizenegykő mög is halt, nem tisztult mög a körösség vizibe. E nem dobhatom, de fő sē vöhetöm. Mönjön hát, járja a világot. Kerressön olyan vizet, amölyik nem árad, nem apad. Ha tanál, fürdessék mög benne az angyalok, hogy ű is országomba juthasson.

Elindult a lelköcske. Mindég kereste azt a vizet, aki nem apad, nem árad. Nem tanálta mög, héjjába fáradozott: vagy apadt, vagy áradt valamönnyi.

Éccő egy sűrű erdőbe jutott, rászállott egy fa ágára. Ott kesergött magába: tíz órákó születtem, tizenegykő möghaltam, két esztendeig kocsikerék vágásba vótam, háromig erdőbe bujdokoltam, mégsē möhetök be mönnyeknek országába.

A fa alatt éppen három haramia üldögélt: fegyver a kezükbe, bünök sokasága a szívükbe. Möghallotta a legöregebb betyár a lélök panasszát: tíz órákó születtem, tizenegykő möghaltam, mégsē möhetök be mönnyeknek országába. Jaj Istenöm, hát akkő mi lösz mivelünk?

Az öreg betyárnak keserűségibe hullani kezdött a könnye. A lelköcske a fárú észrevötte a csillogását. Odaszállott az öreg szömire, egy falevéltre csorgatta a könnyeit. Mög sēm állt, még a mönnyei Bíróhoz nem jutott vele. Itt van a víz: nem árad, nem is apad.

Ez az — mondta neki a Bíró. Ezt kerested mindönütt. A Tiszán, harmaton, télön, havon, még a keréknyomba is. Most mögtanáltad.

Az angyalok a lelköcskét mögfürdették az öreg haramia könnyeibe, azután bevitték mönnyeknek országába.

*

A *hetedik gyerök*, vagyis a családban hetediknek született gyermek élete szerencsés lesz, mert bűvös tudománnyal rendelkezik. Ha hetedik gyermek lány, akkor minden varrőszerszámtól távol tartják. Viszont hetedik születése napján rokkát adnak — egy régi, múlt századi följegyzés szerint — a kezébe. Olyan erős fonalat fon, hogy betegséget és minden rontó tudományt meg lehet vele kötni. Emlegették, hogy egy kocsis így készült korbácsával vaskarikákat, rudakat tudott szétzúzni.

„Az öreg fák korhatag belsejéből — írja²⁸ Tömörkény — sötét éjjelenként világosság tör elő. Olyan mint a holdfény, kísérteties és szomorú. Rossz szellemek és táltosok lakoznak bizonyly a világitó fákbán, akik megrontóí mindennek. Elviszik a hetedfű gyermekeket magukkal, elrabolják és és ilyenkor vihar támad a nyomukban, amerre járnak.”

Kovács János jegyezte föl²⁹, hogy az ilyen gyermek a földbe rejtett kincset megérzi és hét éves korában föl tudja venni.

²⁵ A halott gyermek megkereszteléséhez *Rückert G., Zur Taufe toter Kinder. Volk und Volkstum. Jahrbuch für Volkskunde III. 1943, 343.*

²⁶ *Grynaeus Tamás* gyűjtése.

²⁷ Juhász Istvánné, *Gera Anna* ajkáról (1954).

²⁸ *Rónasági csodák* 12.

²⁹ *Kovács* 378.

A KERESZTSZÜLŐK, KERESZTNÉV

A családi életnél röviden már szóltunk a komák és ezzel a leendő keresztszülők kiválasztásáról és az így született lelkirokonságról. Most itt a liturgikus és gyakorlati kötelességekről még bővebben is szólnunk kell.

A komaasszony hagyományos feladata egészen napjaink kórházban, klinikán való gyermekszüléséig az volt, hogy a lebetegedéstől kezdve gondoskodjék a gyerekágyasról: főzzön-süssön, takarítson, olykor mosson is helyette. Mindenképpen ő szokta vinni, esetleg fölváltva más közeli asszonyrokkal, szomszédasszonnyal a könnyű, de tápláló, leginkább tyúkból, galambból készített ebédet. Ha véletlenül egyébként igen ízletes kacsahúst hoztak, sok anya nem evett belőle, mert általában hiedelem szerint akkor magzata locska, bőbeszédű lett volna. Ilyenkor mindennek megvan a maga szimbólikus jelentősége és gyakorlati következménye. Ennek is. Az olyan emberre, akinek folyton jár a szája — emlékezésül erre a hagyományra — szokták mondani, hogy *kácsát övött vele az édősanyja*, amikor hordozta, gyerekágyat fektetett vele.

Az ételhordásra szolgáló edénynek *Szűz Mária pohara, komatál, komabögre, komacsésze, komafindzsa*, Újkígyóson *komaszélke*, Tordán *komaasszonyszélke* a neve, amely mintegy 10 cm magas és 20 cm átmérőjű virágdíszes cserép vagy porcelán edény. Csak ilyenkor veszik elő, máskor a suglót tetejét díszíti.

A gyerekágyas egyébként a *tápaiak* szerint szemeset, így kását, meggyet ne egyék, mert magzata kiütéses lesz. A gyerekágyas elveszti a tejét, ha szoptatós anya ül az ágyára. Nem szabad ennie mások, nem családbeliek előtt.

A gyereknek mielőbb nevet kell adni, választani, hogy *szólitani* lehessen. Ismeretes, hogy a keresztnév, szögediesen *körösztnév*, öregek ajkán *körösztlőnév* voltaképpen a védőszent neve. Feltűnő, de a szakrális hagyományból tökéletesen érthető, hogy népünk kizárólag a névnapot, vagyis a védőszent ünnepét szokta megülni. A születésnapot csak legújabbban, polgári hatásra tartja számon.

A patrónust, vagyis a névadó szentet, a szülők, legközelebbi hozzátartozók választják ki, sokszor éppen a keresztszülők nevét. A választásba — különösen régebben — a keresztelő pap is beleszólt. Ugyanis szülei kívánságától függetlenül a gyereket annak a szentnek a nevére keresztelte, akinek napján vagy legalábbis kalendáriumi szomszédságában született. Ezért találkozunk különösen a múlt század folyamán népünk körében ritka keresztnévvel: *Léánder, Fausztin, Pius, Wolfgang, Lipót, Efrém, Elizeus, Zakariás, Bonaventúra*, illetve *Emerencia, Isméria*,³⁰ *Szabina, Apollónia, Brigitta, Genovéva*, napjaink tápai szakrális névdivatjában a Lourdesi Jelenésekre utaló *Bernadet*. Az ilyen gyerekek aztán a családi körben olyan nevet adtak, amilyent szerettek volna. Így is szólitották, amiből aztán számos hivatali félreértés támadt.

³⁰ A két név népünk Anna tiszteletét idézi. Az apokrif hagyomány szerint Emerencia, népiesen *Emer Annának* édesanyja, tehát Jézus dédanyja. Izméria, *Ósmér* pedig a testvérnénje, Máriának nagynénje. Mindkettőnek sok ivadéka volt. E föltételezett rokonságnak néphagyományainkban *Krisztus-atyafiság* a neve.

Maguk a szülők egyébként szintén olyan, de szokott nevet választottak régebben a gyermeküknek, ami születése napjára vagy az utána következő legközelebbi napokra esett. Ezt *Tápén* így mondják: *a gyerekek a nevét magával hozza*. Öreg újkígyósi asszonyok szerint meghal, *tápaiak* szerint *hátraeszi*, azaz nehézkes fölfogású lesz az a gyerek, akinek olyan nevet választanak, amely az esztendőnek a születést megelőző, elmúlt időszakára esik. *Elöl hordozza az eszit*, azaz értelmes lesz az a gyerek, akinek a még azután következő napok védőszentjei közül keresnek névadót.

Régebben a szülők keresztnévre nem igen kereszteltettek gyereket, mert az volt a hiedelem, hogy a szülő vagy a gyermek hamarosan meghal, mert már van, aki a nevét viseli. Korán elhalt gyerek nevét sok szülő nem választja később született magzata számára, mert így az Utolsó Ítéleten, amikor a hitük szerint föltámadt lelkeket nevéükön szólítják, félreértés történhet.

A névadásnak sajátos régi módját több szegedi író is megörökítette. Mikszáth írja, hogy a Víz idején szegedi vendéglátóinak házában Marcsával kellett együtt hálnia, akiről nagy csalódására később tudja meg, hogy nem lány, hanem női névre keresztelt legényember. Azért keresztelték erre a névre, hogy ne sorozzák be katonának. Tudjuk, hogy az állami anyakönyvezés (1895) előtt a templomi matriculák szolgálták statisztikai alapul. Tömörkény is találkozik ilyen férfiakkal: „Ez az öreg Sötét Julis számadó gulyás még a régi világban született. Azért keresztelték leánynévre, hogy a német ne vihessen el katonának.”

A hagyományt Móra is emlegeti: „a régi világban szokásban volt a nagyesszű magyaroknál a Márton gyereket Mártára kereszteltetni, hogy a császár lánynak gondolja és ne öltöztessen angyalbőrbe.”

Péter László, aki az anyagot már összegyűjtötte,³¹ még egy szegedi napihírt is idéz első világháború kezdetéről. Egy 22 éves fiatalembert Máriára kereszteltek. Neme azonban kiderült és Mátyás néven rögtön be is sorozták.

A névválasztásnak, keresztnévdívatnak mindig voltak és vannak olyan mozzanatai is, amelyek a szakrális folklór talajában gyökereznek és célzatuk szerint a gyermek különleges boldogulására szolgáltak. Valósággal névmágiáról beszélhetünk: a gyermeket névadó szentje oltalmazza, szinte köteles oltalmaznia.

Kutatásunk még nem foglalkozott kellő elmélyedéssel keresztnéveink szakrális tanulságaival: megelégedett a pusztá utalásokkal, illetőleg statisztikai feldolgozással. Sürgős feladatunk volna keresztnéveink művelődéstörténetének és néprajzának monografikus megírása. Kiderülne belőle, hogy a mindenkori névdívat mellett névmágiás megfontolások mindig jelentős mértékben befolyásolták a keresztségi névadást is: a név nemcsak megnevez, hanem eredetileg és szükségszerűen kapcsolatot is teremt. E szemlélet szerint a *nomen* igazán *omen*. Az égi pártfogóknak szinte kötelességük védelmezni, betegségben oltalmazni, mindenben gondját viselni, aki az ő nevüket viseli.

Mi természetesen itt csak a szegedi táj névadásának fejlődésével és jellegzetességeivel foglalkozunk. Úgy hisszük azonban, hogy megállapításaink minden archaikus magyar táj névadó gyakorlatára nagy általánosságban érvényesek.

Az 1522. évi tizedjegyzékben pogány magyar eredetű személynévvel már nem találkozunk.

Az apostolok és evangélisták, más bibliai személyek olvashatók benne legszámosabban: 149 János: Evangélista és Keresztelő, a téli és nyári napfordulatnak, *Szent János áldásának* és a *Szent Iván tűzének* éltető, egészségadó patrónusai.³² 94 Péter és 80 Pál: apostolfejdelmek, a halászat és az aratás Szentjei, nagy tehát a hatalmuk. 58 Tamás: karácsonyi gyerek neve. 54 András: az egyházi évek kezdő szentje, a házasság előkészítője. 48 Máté: a farsangon kötött házasságok első sarjadékai az ő ünnepe táján születnek. 22 Mátyás: a tavaszvárás hangulatával. 18 Bertalan: „íme az igaz izraelita”, akit az Úr a fügefa alatt látott (János 1, 47-49). Ő a szűcsök céhének védőszentje, mert elevenen nyűzták meg. 16 Jakab: a bűcsújárók patrónusa, az élet is kemény zarándoklat. 14 Fülöp: a május kezdő napja. 8 Simon.

³¹ Péter L., Lánynevű férfiak. Nyr. 1959, 244.

³² Ritkásan más János nevezetű szentek is lehettek.

79 *Mihály*: az arkangyal a lélekért megharcol a gonosszal. 12 *Illés*: az időjárás ura és az utolsó ítélet tanúja. 2 *Dániel*: az Úr az oroszlánok barlangjában is megoltalmazta. 4 *Boldizsár*, 7 *Gáspár*: az utasok, így vízenjárók, szekeresek, vándordeákok királyi patrónusai. 2 *Lázár*: Jézus barátja.

Betegségek patrónusai: 24 *Antal*: még a remete, nem pedig Pádua szentje, Orbánc, azaz Szent Antal tüze ellen. 68 *Balázs*: torokbántalmak ellen, de oltalmazza a deákgyerekeket is. 40 *Bálint*: nyavalatörés ellen. 20 *Fábián*, 10 *Sebestyén*: pestis ellen. 3 *Damján*: orvos volt.

59 *György*, 50 *Miklós*, 28 *Dömötör*: a szegedi templomok védőszentjei. György vitéz a *kikelet*, tisztújítás, szegődés oltalmazója, a szíjjártók céhének patrónusa, katonák barátja. Miklós a vízenjárók és gyermekek gondviselője. Dömötör a katonák és pásztorok segítése.

31 *Ambrus*: az ékesen szóló. 29 *Lőrinc*: az Egyház kincseinek, a szegények párfogója.

Még az Árpád-kori jámborság bencés világát idézi 73 *Gergely*: a deákok, fiúk patrónusa. 57 *Benedek*: az áldott, megáldott. 31 *Márton*: a magyar hazáért egyik középkori védőszentje, napja az újbor áldomásának ünnepe. 9 *Urbán*, 9 *Vince*: a szőlősgazdák oltalmazója.

A kolduló szerzetesség szegedi kolostorainak, harmadrendeknek hatását tükrözi 1 *Bonaventúra*, 10 *Domonkos*.

Magyar szentek nevei: 52 *István*,³³ 32 *Imre*, 34 *László*.

Ritka nevek, amelyeknek viselői nyilván a védőszent ünnepén vagy akörül születtek: 1 *Adorján*, 3 *Ágoston*, 3 *Bereck*, 1 *Bernát*, 1 *Crucis*, 1 *Egyed*, 5 *Elek*, 1 *Gábor*, 1 *Grácián*, 1 *Gyárfás*, 1 *Jeromos*, 3 *Osvald*, 1 *Sándor*, 1 *Vitus*. Keresztnévként járta, a jegyzékben azonban csak vezetőnévként fordul elő: 1 *Ádám*, 1 *Dávid*, 1 *Donát*, 1 *Erasmus*, 1 *Farkas*, 1 *Ferenc*, 9 *Föcén*, azaz Felicián, 2 *Hernük*, vagyis Henrik, 1 *Kálmán*, 2 *Karácsony*, 1 *Korlát*, azaz Konrád, 1 *Kozma*, 1 *Márk*, 1 *Sámson*, 1 *Sávoly*, azaz Saul, 3 *Solom*, vagyis Salamon, 1 *Szilveszter*, 1 *Vitális*.

Vegyük ehhez hozzá Fekete Lajos hódoltságai, de még a XVI. századból (1550, 1585) való szegedi névsorát is: 1 *Ágoston*, 1 *Albert*, 2 *Ambrus*, 11 *András*, 2 *Antal*, 12 *Balázs*, 1 *Barabás*, *Borbás*, 8 *Bálint*, 5 *Benedek*, 2 *Bertalan*, 1 *Boldizsár*, 1 *Bonaventúra*, 4 *Dömötör*, 1 *Együd*, 1 *Fábián*, 20 *Ferenc*, 2 *Fülöp*, 4 *Gál*, 5 *Gáspár*, 9 *Gergely*, 26 *György*, 20 *István*, 8 *Imre*, *Imröd*, 6 *Jakab*, 28 *János*, 1 *Józsa*, 1 *Kelemen*, 6 *László*, 7 *Lőrinc*, 8 *Lukács*, 7 *Márton*, 10 *Máté*, 5 *Mátyás*, 24 *Mihály*, 15 *Miklós*, 3 *Orbán*, 14 *Pál*, 15 *Péter*, *Petri Petre*, 2 *Sebestyén*, 1 *Simon*, 6 *Tamás*, 1 *Vince*. Női nevek (özvegyek): 1 *Ágota*, 2 *Ilona*, 3 *Katalina*, 4 *Orsola*.³⁴

Nem vállalkozhatunk a szegedi keresztnev-adás, illetőleg névdivat későbbi történetének, sajátosságainak bemutatására. Ez a munka sokrétűsége és terjedelme miatt méltóképpen csak önálló feldolgozás keretében végezhető el.

Korozsma, keresztelő, csök

A keresztanyának máig elmaradhatatlan kötelessége a *korozsma* ajándékozása, ami voltaképpen a Királyi Ember lakomájából, a *menyegzős ruha* evangéliumi példázatából (Máté 22, 1-14) merített ösztönzést, nyilvánvalóan még a középkorban. A szó biblikus görög *charisma* átvétele. A korozsma olykor a keresztelőding, de legtöbbször még egész öltözet *korozsmaruha*: alsó és felső ruha, lábbeli, fejrevaló a keresztgyermek számára. Ő veszi keresztányának első pántlikáját is. Volt *korozsmakalap* is: fiúgyerekeknek 3-4 éves korában, illetőleg esküvőjére keresztzüleitől vásárolt ünneplő, színes tollal díszített kalap. *Tápén* emlékeztetésül *vőlegénykorozsma*, *ményasszonykorozsma* is járta. Erről az esküvőnél szólnak. Régebben a korozsmát el is szokták tenni, ha már kinőtte volna a gyerek. Ha a kicsi meg talál halni, akkor is megkapja keresztanyjától a korozsmát: ebben temetik el. A koporsót is a keresztzülők viszik. Varga János halálomása szerint enélkül nem is szabad meghalnia. Aki nem kap korozsmát, annak — Csaplár Benedek följegyzése szerint — majd pőrén kell az angyalok előtt szegyenkeznie. Varga János azt is hallotta, hogy a korozsmátlan gyerek sokat betegeskedik, ezért a korozsmát régebben nagyon megbecsülték, megőrizték.

A keresztelőt — mint mondtuk — nem halogatták sokáig: egy-két napon belül

³³ István vértanú is szóba jöhet.

³⁴ Fekete L., Die Siquat-Schrift. Szétszórtan.

megettörtént. Templomba menet nem szabad csúnyaságba lépni. A kicsi dunnájába pénzt rejtenek. Ezt a templomi perselybe dobják. A fiúgyermeken: szalagján, terítőjén mindig van valami kék, a lányén meg rózsaszín. Régebben a nemek között úgy tettek különbséget, hogy a terítőül szolgáló selyemkendőt *Tápén* a fiúra négyrét, a lányra pedig háromsarokra borították.

A gyereket a keresztanyja, és általában a bábaasszony viszi a templomba. *Tápén* vigyáznak arra, hogy ekkor a keresztanyán ne legyen tisztulás, különben a kicsi kisebesednék. Ilyenkor az asszonyon lévő inget ki kell mosni és ennek a levében kell a magzatot megfürösztetni. Arra a féketőre, amelyben a gyereket keresztelik, nagyon kell vigyázni; ha elvész, akkor — Kálmány hallomása szerint — a gyerek elpusztul. A *kiszombori* lánygyermek fejét, kereszteléskor — az oltárt háromszor megkerülve — az oltárkőhöz érintik, hogy magyarázatuk szerint majd híresebb legyen. Az eredeti szándék szerint nyilván annak a szentnek ajánlották oltalmába, akinek ereklyéjét az oltárkő rejteti. *Zákányszéken* a gonosz távoltartása céljából a keresztelőre vitt újszülött pólyájába régebben kaszahegyet, lópatkót tettek.

Varga János írja,⁸⁵ hogy a keresztelőre Fölsóvároson szépen felöltöztették, fölpántlikázták a gyereket. Az ő idejében a fiúval a keresztapa, a lánnyal meg a keresztanya ment a templomba. Előbb azonban az ajtó mögé három marék korpát kellett szórni, a kendőrojtából pedig három szálát a pítarajtótól az utcaajtóig a Szentháromság nevében elejteni, hogy a gonosz a gyerekágyasnak ne ártsjon. Szívósan élő hagyomány, hogy az anyán és magzatán a rosszak csak addig tudnak erőtvenni, amíg a gyerek pogány, azaz keresztetlen. Amíg magzata a keresztelőn van, a tápai, sövényházi anyának le kell jönnie az ágyából és pár lépést tennie, hogy gyereke hamarabb járjon. A gyerek helyére ilyenkor súlykot, *Algyőn* betakargatott macskát tesznek. Másodlagos magyarázat szerint, hogy jó alvó legyen. Az anyának helyére a kicsit nem szabad fektetni, mert meghal.⁸⁶ *Tápén* a rosszul alvó, éjszaka sikítózó gyerekekre ezt mondják: *biztosan nem tötték oda a helyire a súlykot!*

A keresztelőről hazatérve, háromszor mondják: *pogányt vittünk, körösztyény bárányt, hívő galambot hoztunk!* Szemverés ellen olykor meg is köpködik. Ha a megkeresztelt lánygyereket véletlenül az apja veszi el a bábaasszony kezéből, akkor a következő szülött fiú lesz.

Amikor *Tápén* a gyereket a keresztelőről hazahozzák, a földre terítőt tesznek. A kicsit körülszórják cukorral, aprópénzzel, amelyet a jelenlévő idősebb gyerekek gyorsan felkapkodnak. Onnan veszik föl, rendszeren az édesapja. A lánygyermeket a pad alá is beteszik, hogy még onnan is elvegyék feleségül. Terítőjére cukrot is szórnak, hogy majd olyan kapós legyen, mint a cukor: könnyen férjhez menjen.

A *tápaiak* szerint keresztúton nem jó keresztelőre menni. Amikor a gyereket keresztelni viszik, gyertyát gyújtanak, amely addig ég a szobában, amíg a csökből mindenki haza nem megy. Így nem ronthatják meg a gyereket.

Kisteleken a keresztészülő e szavakkal teszi le aszoba küszöbére: *vittem pogánykát, hoztam báránykát.*

A kis ünnepeltet régebben el is rejtették valahova. Valaki elkiáltotta magát: *Jézus Mária, éveszött a gyerök!* Valaki bepólyázott macskát hozott be, bizonyára ezzel cserelték ki a rosszak. Van tréfás sírás, jajgatás. Végre a bába előkeríti a gyereket az ágy, pad alól.

Kálmány örökítette meg,⁸⁷ hogy a *szőregi* keresztelőről hazaérkezve, aki először látta meg a kicsit: háromszor rálehel, hogy soha ne ártsjon neki a guta szele. Ez is föl-emeli, hogy nagyra nőjön.

⁸⁵ Varga J., A csök. VU. 1875, 185.

⁸⁶ Boldogasszony 19.

⁸⁷ Uo.

Azután asztalhoz ülnek. Körbe jár az *áldomás pohár*, amelyet az újszülött édesanyja ízlel meg először. A komaasszony Varga följegyzése szerint³⁸ a múlt század derekán így köszöntötte föl: *Örzsébet mondotta, Mária fogantatta, Szent József tartotta: édős kis Jézusom, nyöveszd ezt a kicsit nagyra!* A koma, vagyis a keresztapa viszont így áldotta el: *Abrahám hirdette, Dávid énekölte, János körösztyölte: édős Jézusom, téritsd mög ezt a pogányt a körösztyégre!*

Varga tréfás köszöntöket is följegyzett: *apád kapálta, anyád trágyálta, kútgém mögbérmálta: ilyen komisz bort sosé adj a komáknak, mint apád!* Más: *még kicsi vagy: kicsit, ha nagyobb löszöl: csak nagyot üss apádra!*

Amikor *Felsőtanyán* hazahozzák a kicsit a keresztelőről, bent a házban letakarják. Ügyelnek arra, hogy fehérség ki ne lássék belőle, mert ezt a gonosz könnyen észrevenné. Utána a keresztanyja leteszi a földre, a keresztapja pedig ráteszi a kalapját. A keresztanya ezt mondja:

Pogányt vittünk, körösztyényt hoztunk.
Kértük a Szentlekköt, hogy ű vögye kezibe,
Nevelje föl szépen Isten kertjibe.
Lögyön a lelke tiszta, mint a tó tükre,
Lögyön az anyjának benne reménye.
A Szentlélek möghallgatott,
Pogány helyött angyalt adott:
Átadta a körösztyanyának,
Körösztyanyja az édősanyjának,
Viselje gondját a lányának (fiának).

A keresztapja ezután fölemeli a kalapot, a gyereket kibontják a takaró alól. Ezután a keresztanya odaviszi a kicsit az édesanyjához, aki azonban előtte háromszor keresztet vet rá, majd megcsókolja. Így veszi ismét maga mellé.

Végül a keresztapa iszik a kicsi *lelki egészségére*.

A *tápaiak* köszöntője ilyenformán szokott hangzani: *hállá Istennek hogy ezt a két lelköt mögszabadította. Tartsa mög az Isten édősanyjának, édősapjának örö mire, más emböröknek dicséretire. A térváriakat viszont így hallotta Kálmány köszönteni: az Ūristen nevelje föl édősapjának, édősanyjának örö mire! Jámbor lögyön mint a körösztyapja (körösztyanyja).*

A *csök*, ritkábban *csökebed*, tápaiasan *csökövés*, Kisteleken *csökivás* néven emlegetett keresztelői vendégség, elsősorban, bár nem kizárólag, asszonynépek áldomása. A csöket *tartják*, Tápén azonban *öszik*. A csök alatt semmit sem szabad elvinni a háztól. Összejönnek mindazok, akik a gyerekágyasnak ebédet hoztak, családját ellátták. Ott van természetesen a legszűkebb atyafiság, bábaasszony is. Az étel is elsősorban a fehérség szája íze szerint való: aprójószágából főzött húsoleves, sült, továbbá édesség, befőtt, illetőleg édesbor, esetleg mézzel édesített pálinka.

A csök Munkácsi Bernát és Mészáros Gyula³⁹ szerint talán még a pogány szakralizmus köréből való szó, illetőleg hagyomány, amely szegedi nyelvi forrásból mutatható ki legelőször: 1728. *Vallja, hogy egykor csökben hívta volna az fatents.*⁴⁰ Emlegeti Dugonics⁴¹ is. A szokást az a hit tartja fenn, hogy az újszülött élete csak ezzel a vendégséggel, áldomással lesz boldog. Többször halottuk, hogy idős emberek is életük sikertelenségét azzal magyarázták, hogy nem volt csökjük. Szükség, szegénység esetén a komaasszony kötelessége az enni-innivalóról való gondoskodás.

Mikor a vendégek a csökbe mennek, az ablak alatt, esetleg a ház küszöbénél rossz cserépedényeket vágnak földhöz. Ezt eredetileg nyilvánvalóan gonoszúzó célzattal tet-

³⁸ Ismétli *Vargára* való hivatkozás nélkül *Kovács* 179.

³⁹ *Mészáros Gy.*, A csök. Ethn. 1915. 125.

⁴⁰ *Reizner* IV, 381.

⁴¹ *Etelka* II, 334.

ték, utólagosan azonban úgy magyarázzák, hogy a gyerek majd híres legyen. Ha a *tápai* család valamelyik férfitagja el tudta az ilyen asszonyokat kapni, ölbé fogta és úgy vitte be őket a vendégségbe, ahol szívesen látták, mintegy megjutalmazták.

Avatás, Boldogasszony pohara

A gyerekágyas asszonnak Mária evangéliumi példájára (Lukács 2, 22), illetőleg a mózesi törvény (Mózes III, 12) értelmében, de a régi egyházi előírások szerint is ki kell feküdnie hat hétig a Boldogasszony ágyát. A férj ilyenkor *bornyűköteles, bornyűkötélre van eresztve*, azaz még nem hálhat együtt a feleségével. Durva, telhetetlen embernek tartják, aki ezt megszegi.

Archaikus képzetek szerint az asszony ilyenkor még tisztátlan, és ezért jobban kíván téve a *rosszak* incselkedésének. Amikor tehát már fölkelhetett, első útja a templomba vezetett, ahol a pap áldásban részesítette. A liturgikus jellegű szokás (introduc-tio puerperae in ecclesiam), magyarul *avató, avatás* szinte már teljesen eltűnt, századunk első évtizedeiben még virágzott.

Amikor az anya magzatával együtt elindult a templomba, nagyon kellett vigyáz-nia, hogy ki megy utána. Kálmány *temesközi* följegyzése szerint ha a gonoszok a nyomába hághatnak, akkor könnyen megronthatják. *Tápén* az asszony a bábaasszony kíséretében megy a templomba. Itt égő gyertyával a kezében körüljárja az oltárt, a pap pedig megáldja, beavatja. A szertartás után pénzt szokott a perselybe dobni, a koldu-sokat pedig megajándékozza.

Tömörkény meghatottan írja le⁴² a tanyai anya avatását. Itt pap hiányában a tanító végezte a szertartást. „Avatás! Múló régi szokás, amit feledni kezdenek a városokon. Mikor a szülő asszony újszülött gyermekével legelsőbb a házból kilép, a templomba megy, s gyermekét az Istennek följánlja, gondjaiba helyezi, és védelme alá terjeszti. Múló szokás. A csengetyűk megszólaltak, a kápolna virá-gos vasalású ajtai kinyíltak, a tanító pár szál gyertyát meggyújtott, és a nő kisgyermekével az oltár elé lépett. A tanító az oltár lépcsőjére ment, kifordult, mint a pap szokta, és imádságokat olvasott föl a könyvből. Latin imádságokat és magyar könyörgéseket.

Másként csendes volt, átható és tiszteletet gerjesztő csönd. A fiatal férj a kápolna ajtajában maradt. Talán nem is mert belépni a szertartás ünnepi volta miatt. Mert a szertartás ünnepi volt és meg-ható. A nőn az Isten elé való járulás félelme látszott és magzatát szeretettel nyújtá két karján előre: lásd Teremtő Úr, első útamban Hozzád járulok, és a véremből való vért Neked ajánlom.”

Amíg az asszony kicsijével az avatón volt, addig a Boldogasszony ágyának szalmá-ját el szokták égetni. Avatás után a *temesközi* anya a kútról maga hozott egy vödör vizet, és belemosta a kezét. Az is járta, hogy a templomból jövet, az anya fölvette és otthon a bölcsőbe tette, amibe megbotlott. *Tápén* hazaérkezve a bölcsőt szenteltvízzel átlós irányban megszentelik és fejtű-lábtól fokhagymát rejtenek bele. Csak ez után kerül a kicsi a helyére.

Az anyát otthonában asszonytársai már terített asztallal várták. Ezen a *Boldog-asszony pohara* néven emlegetett és az egész szegedi nagytájon ismeretes áldomáson csak asszonnép vehetett részt. Kálmány tanúsága szerint⁴³ a legöregebb asszony vagy a bába a poharat a jobb tenyerére tette, és *eláldotta*, azaz felköszöntötte az apát, anyát, újszülöttet: *Hállá Istennek, bemutattuk a gyerököi! Hállá Istennek, hogy mögtartotta a Boldogasszony ágyába. A gyerök kapjon mind a tíz ujjára lányt, a lánynak mög sok ké-rője lögyön!* Ugyanaz a pohár járt körbe. Minden asszony hasonló szavakkal áldotta el.

⁴² Tanyai képek. SzN. 1902, 297 sz.

⁴³ Boldogasszony 32.

A *sándorfalvi* tanyákon így köszöntenek: *Istennek, embőröknek, legényöknek, leányoknak kedves lögyön, jó táncos lögyön!* Ezt a bábaasszony mondja, aki mondókája közben tele pohárral a kezében forog. Végül a bort megissza.

Régi *tömörkényi* asszonyok a Boldogasszony poharát: mézes pálinkát, már benn a templomban, mindjárt az avatás után megitták.

A pohárra vigyázni kell, hogy el ne törjék, el ne veszítsék, mert szerencsétlen lenne az újszülött. Hasonlóképpen amelyik gyermeknek nem adják meg ezt a tisztességet, nehezen kap házastársat, nem lesz boldog az élete. Utána eszegetnek: kenyeret, túrót, sajtot, olykor főtt ételt is.

A CSECSEMŐ HAJDANI GONDOZÁSA

A keresztlő, csök, Boldogasszony pohara ünnepélyes-kultikus szertartásai, áldomásai után kissé elcsöndesedik a ház. Következnek a hétköznapok, amelyeknek legnagyobb gondja régebben — orvosi segítség, illetőleg ellenőrzés híján — a gyermek egészsége, sőt életben tartása volt.

Szó esett már az angyalról, akit a Boldogasszony külön állít a gyerek oltalmára, a gonoszok távoltartására. Ehhez kapcsolódó hiedelem, hogy amikor a kicsi álmában nevet, mosolyog, akkor a *szőregiek* szerint az angyalával játszik.⁴⁴ A *tápaiak* így mondják: látja az őrzőangyalát, beszélget vele. Ezért mondja Tápén a felnőtt is, ha kérdezik tőle, hogy miért mosolyog, elárulni azonban nem akarja: láttam az őrzőangyalomat. Nem szabad félesztendős koráig tükörben mutogatni, mert akkor az angyal elfordul tőle. Ha ébren van és az ujjára néz — vélik a *szőregiek* — az arany almával, a Kis Jézus arany almájával játszik. Ezt a Boldogasszony, Mária adja a kezébe. *Őszentivániaktól* hallotta Kálmány, hogy amíg a tükörbe nem mutatják a gyereket fogzás előtt, addig az arany almával játszik amelyet angyal mutogat neki. „Az angyal — mondja Kálmány — almát, másként szeretetét mutogatja a kis gyerekeknek, mire ez nevet, mintegy örül.”

Ha a gyerek kiesik az ágyból, bölcsőből, nem üti meg magát, mert a *Boldogasszony kötője*, *Mária kötője* felfogja. Mint a *tápaiak* mondogatják: még tiszta a lelke. *Szőregiek* szerint ilyenkor az angyalok tartanak párnát alája.

A modern gyermekgyógyászat kibontakozása és általánossá válása előtt orvostalan népünk körében is nagy volt a gyermekhalandóság. Bár azzal vígasztalták magukat, hogy az elhalt, ártatlan gyermekekből a család védőangyalai, pártfogói lesznek, mégis a maguk módján mindent elkövettek a gyöngye, magatehetetlen gyermek életének megmentéséért. E gyógyítási módokat olykor ésszerűnek tetsző megfigyelések, legtöbbször azonban mágikus, gonoszűző eljárások jellemezték.

Bár népünk hagyományos orvosló gyakorlatáról külön fejezetben is szólunk, mégis úgy gondoljuk, hogy a gyöngye, öntudatra nem ébredt gyermek egészségének hagyományos, mágikus elemekben különösen gazdag gondozásáról itt okosabb megemlékeznünk.

Az anya és gyermeke életét, egészségét szolgálták mindjárt azok a hagyományok, amelyek a látogató asszony nép magatartását irták elő.

Kálmány *szőregi* följegyzése szerint az először szülő asszony ágyához szalmasöprűt állítottak, amellyel szemverés ellen a bejövőnek meg kellett a gyermeket legyintenie. A látogató *tápai* asszony az újszülöttet meg szokta köpködni e szavakkal: *pű, pű, nagyra nyőlj!* Ha tisztulása van, akkor az inge aljával megfogja a kicsi orrát, mert különben kisebesedne. Más hagyomány szerint először a maga, majd a gyerekágyas orrát szokta megfogni, miközben odaszólt a kicsinek: *én is olyan vagyok, mint anyád!* Ezzel a tisztulásra célzott. Ha nem tesz így, akkor keresztgyermeke bőrén *ótvár* támad. Ezt régebben a vérzéses ruha áztató levében mosták le róla. Az ótvart egyébként összetetelt, vajban pirított bodzahánccsal, tejföllel is kengették.⁴⁵

⁴⁴ Boldogasszony 18.

⁴⁵ *Grynaeus* nyomán.

Kisteleken a legelső látogató az újszülött fiúgyermeknek pénzt, a kislánynak pedig tojást ajándékoz.

Amikor a gyerek éjszaka felsivalkodik, akkor a *Rosszak* ijesztgetik. Ilyenkor az *őszentivániak* odavitték a pitarajtóhoz, ahol a feje fölé vasszőget vertek, hogy ki se lássék.

Az állandó sírdogáló, nyugtalankodó gyereket más vélemény szerint szemmel verték meg. A *szömverés* legáltalánosabb orvossága a mosdatás, vagyis a rátapadt rontásnak, igézésnek lemosása a gyerek szeméről, arcáról. Ellene kilenc kanál vizet kell mérni egy edénybe. Ezzel megmossák az asztal és ajtó négy sarkát, de tesznek belőle a gyerek szájába is. Utána ismét megméri, és ha kilenc kanálba nem fér a víz bele, akkor a gyereket biztosan megverték szemmel. Ezt *lëimádkozzák*. Vannak, akik a vizet a művelet után a katlanba öntik. Egy régen elhalt *tápai* javasasszony megnyalta a gyereket szemhéját, majd kiköpte. Mégegyszer megnyalta, újra köpött. Mint mondogatta: a gyereket mögverték szömmel, *sós a szöme*. Jegykendőt köttetett rá és csak most imádkozott rá⁴⁶. A szintén tápai Palika Örzse (†1966) ki szokott három kanál vizet mérni egy bögrébe. Ez után keresztet vetett magára, majd a bögrére e szavakkal: *embör verte: kalap alá, asszony verte: konty alá, lány verte: párta alá*. Ezután az ajtó, asztal, bölcső négy sarkát a vízből keresztben megkente, közben egy Miatyánkot, Üdvözlégyet mondott el a gyerek védőszentjének tiszteletére. Most következett azután a ráimádkozás:

Ó kised Jézusom, midőn tē kisgyerök vótál, Szűzanyád a templomba ēvitt, Ott három zsidólány möglátott. Az ēggyik aszonta: ez a kisgyerök olyan, mint a fényös nap. A másik aszonta: ez a kisgyermök olyan, mint a fényös csillag. A harmadik aszonta: ez a kisgyermök olyan, mint a szép, szölld hódvilág.

Ezön igék, szavak a tē szépségödnek mögártottak. Szűz Anyád füveket szödött, abba mögfürösztetőt. Annak levit elöntötte márványküre, onnan elfolyt a fekete földre. Úgy múlték el ebbe a kis Pistika gyermekbe szűrás, nyilalás, szömverés, bár akármilyen betegség lögyön benne: az Atya, Fiú, Szentlélek Istennek nevébe mondom, múlték el benne. Mönj el, Jēruszám kapuba, ahun Jēzúst mögláncolták. Azt a vasláncot Jēruszám kapuba lēásták. Úgy múltjon ebbe a kis gyermekbe mindön fájdalom, az Atya, Fiú, Szentlélek Istennek nevébe.

Ezt háromszor kell elmondani, azután egy Miatyánkot, egy Üdvözlégyet végezni, majd keresztet vetni: *fölajánlom ezt a kis imádságot, edös kised Jézusom, a tē gyermekségödé, gyermekségödbe való titkaidé, örömeid és fájdalmaidé, Boldogságos Szűz Máriának érdemié, szízi anyaságádé, szíz tejié, az én bűnöm bocsánatádé, lelköm üdvösségié, ezön beteg kisgyermöknek gyógyulásádé. Uram hallgasd meg könyörgésömet!*

Idézzük még Kálmány szajáni gyűjtéséből az imádság régebbi változatát: *elindult a Boldogságos Szűzanyánk, Máriánk a rēluszáméi szentségös szentmisére, vitte a szép Jēzúst a karján. Előtanálta három zsidó lány. Aszongya a zsidólány: de szép a szép Jēzus, mint a szép fényös nap! Aszongya a másik: de szép a szép Jēzus, mint a szép fényös hódvilág! Aszongya a harmadik: de szép a szép Jēzus, mint a szépfényös csillag! Végre hallgatta a Boldogságos Szűzanyánk a rēluszáméi szentmisét. Szörnyen mögbágyódott a karján a szép Jēzus. Évítte haza, mögfürösztötte a Jordán vizibe, ráöntötte a piros márványküre. Tēnéköd is János úgy nē ártson a szömverés, mint a Jēzus fürdöje mög nem állott a piros márványküvön! Az imádságos asszony végül jobbkezének nevetlen ujjával keresztet vetett a kicsi fejére.*

A szemmel megvert *tápai* gyerekre édesanyja hirtelenében jegykendőt terített, amely minden karácsonyeste odakerült az asztalra és így kettős foganatosságot is tulajdonítottak neki. Más betegségben is beletakargatta, dunnája csúsára kötötte. Ha sírt, nyugtalankodott, akkor olykor a mennyasszonyi fátyolát borította rá.

Kisteleki asszonyok úrnapi fű és karácsonyi morzsa főzetét öntötték annak a gyerekek fürösz-tövizébe, akit szemmel vertek meg. Kimosták benne az ingecskéjét is. Egy *balotaszállási* asszony szemverés ellen úgy védelmezte meg magzatát, hogy ingét fonákul adta rá. Színes gyöngyöt is rakott rá, hogy „azt nézzék, né a gyereket.”

Gyereken támadt kelés, daganat elmúlasztása Tápén a *színcsorgásban*, tehát azon a földrészen történt, ahová a csatornázatlan tetőről a víz lecsurog, az imádságos asz-

⁴⁶ Kálmány II, 112.

szony rátette egyik kezét a kelésre, a másikkal pedig késsel megásta a földet. Ezután két ujjá közé földet fogott, és megkerekítette a kelevényt, miközben a Miatyánkot addig elmondotta: *azonképpen itt a földön is*. Utána a földet a gödröcskébe borította. Ezt háromszor megismételte. Végül így imádkozott: *Atyaisten oszlassa, Fiúisten oszlassa, Szentlélek Isten semmivé tőgye*. A szertartás végeztével az asszony keresztet vetett, de nem a betegre, hanem magára.⁴⁷

Kálmány följegyzése szerint⁴⁸ a beteg gyermeket úgy is gyógyították, hogy a ház négy sarkáról keresztben meszet kapartak, és a fürösztvízébe tették. Más eljárással a háztető négy sarkából húztak nádat, és a gyerek feje alá tették. Ezt a gyakorlatot az a szakrális hiedelem magyarázza, hogy a hívő ember imádságára a ház négy sarkát négy angyal, más forrás szerint a négy evangélista őrzi.

Ha a *tápai* gyerekeknek a füle folyt, a keresztanyja *szótlan*⁴⁹ pertlit akasztott a nyakába, a bokájára pedig *tanált* madzagot.

Ha a magzat soványka, de betegnek nem beteg, azt mondták régebben, hogy a rosszak, Szépasszonyok *évítették a húsát*. Ilyenkor a *tápai* gyermeket *főzték*. A szabadkémény alatt az édesanyja egy másik asszonnal gőzre tartotta. Az egyik kérdezte: *mit csinálsz?* A másik: *főzök. Mit? Csontra húst*. Így aztán a gyerek erősödni kezdett.⁵⁰

Ha a *tápai* gyermeket az édesanyja először viszi valahova, adnak neki piros almát, de leginkább egy tojást, amelyik szép, nem szeplős. Ezzel kerekítik meg az arcát: *ilyen szép lögyé, ilyen fehér lögyé, ilyen kerek lögyé mint ez a tojás!* A tojást óvatosan bele tették a kicsi fürösztvízébe, hogy össze ne törjön. Majd szárazra törölték és az első koldusnak adták oda.

Amikor *Sövényházán* először viszik valahova az újszülöttet, a vendéglátók már fölkészülnek a fogadásra. A gazdasszony egy szép cipóval megkerekíti a gyerek arcát, miközben ezt mondja: *ilyen szép lögyé, ilyen jó lögyé, mint ez a cipó!* A cipót később koldusnak ajándékozták. A gyerek egy tojást is kap, amelyet édesanyja otthon megfőz, és egy morzsányit magzata szájába tesz belőle, hogy minél hamarabb megtanuljon beszélni, az az eredeti megfontolással az Urat dicsérni. Nézetünk szerint a tojás is, cipó is a hajdani húsvéti *eulógia*, vagyis megszentelt eledel megkopott maradványa, illetőleg alkalmazása.

Az *anyatáj*, archaikus-szakrális nevéen *Mária teje*, *Boldogasszony teje* belekerült a példabeszédbe is: *édös mint az anyatej*, azaz nagyon finom, jóízű.

Az anyatejet Kálmány *szajáni* följegyzése szerint⁵¹ szem- és arcfájós gyerekekre ráfejte az anyja. Régebben kifejve eltették, és ha a kicsinek később fáj a szeme, ezzel szokták megkenni. A szúnyoghálóra valamikor azért fejték belőle, hogy a boszorkányokat távoltartsa.

Ha a gyerek szemébe valami beleesett, a *szőregi* és *terjáni* gyerek a szempilláját rázva ezt mondogatta: *mi esőtt a szömömbé, Boldogasszony tejibe? Isten látta, vőgye ki*. Másként: *Isten nyila beleesött, Boldogasszony teje mossa ki belüle!*⁵² Tápén: *Giz-gaz esőtt a szömömbé, Boldogasszony teje mossa ki belüle.*⁵³

Kálmány helyesen jegyzi meg, hogy a *Boldogasszony teje* eredetileg nem a gyerekgúny, hanem „ősvallásunk istenasszonyáé” volt. Idéz egy szemre imádkozást is,⁵⁴

⁴⁷ Győrffy Györgyné gyűjtése.

⁴⁸ Kálmány II, 108.

⁴⁹ A *szótlan* itt azt jelenti, hogy szándékát senkivel nem közli és művelet közben nem szól senkinek.

⁵⁰ Grynaeus Tamás gyűjtése.

⁵¹ EA. 2853

⁵² Kálmány III. 90.

⁵³ Győrffy Györgyné gyűjtése.

⁵⁴ Boldogasszony 24.

amiből ez világosan kitűnik: + *Az Atyának nevibe* + *Fiúnak szerelmibe* + *Szent Jánosnak áldása terjedjön rá. Boldogságos Szűz Mária teje mosd lè, mosogassa lè ezt a bajokat!*

Hasonlatos a *gyevi* hagyomány is. A fájós szemet szentelt vízzel kell mosogatni, közben ezt mondogatni: *Isten belejöttötte, Boldogasszony kivögye, Boldogasszony teje tisztára kimossa!*

Verbicaik oltalmul így szokták esti imádságukat végezni: *Szent János vére, Boldogasszony teje fussa be ennek a háznak mindön résit, lukát!*⁵⁵

Mondottuk már, hogy hajdanában pogányt az édesanyja nem táplált, ezért siettek a gyerek megkeresztelésével. Sokszor még aznap elvitték a keresztelőre. A régi *tápai* asszonyok úgy tartották, hogy anyának söprűre ülve kell szoptatnia, hogy bő legyen a teje. Erre különösen akkor kerül sor, ha messziről: földből, Városról jött haza. Aki szoptat, ne üljön gyerekágyas ágyára, mert ennek elviszi a tejét.

Tanyai asszonyok között az a hiedelem is élt, hogy amíg szoptatnak, nem fogannak új gyereket. „Mifelénk — figyelj meg⁵⁶ Tömörkény — a tanyákon még láthatni, hogy a négyesztendős gyerek eljár az anyjához szopni... a gyerek előhozza a kis székét, anyja elé viszi, s a székre állván, bontogatni kezdi az anyja mellén a ruhát, s ahogy az emlőt elhálászta, egész nyugalommal és nagy élvezettel szopik.” Ez akárhányszor már kint a mezőn, munka közben a barázdába kuporodva történt.

Az anyatejvel táplálkozó gyerekek *csöcsszopó*, Dugonics szerint *csöcsömös*,⁵⁷ Majláthfalván *csöcsemő*,⁵⁸ továbbá *szopós*, *kicsi*, Tápén *dunnacsúcsígyerök* a neve.

Vannak gyerekek, akik még kisiskolás korukban is szopják az ujjukat. Úgy csúfolják őket, hogy *szopityúk*.

Ha az anyának sok a teje, más magzatát is egyidejűleg szívesen szoptatta. Az ilyen két gyereket — mint máshol is említettük — *tejtestvér*, *kocatestvér* néven emlegették. Hozzájuk fűződő hiedelmekről nem hallottunk.

A régi, orvos nélkül szülő, gyógyuló anyát sokszor gyötörte a *csöcsfájás*, *csöcsgyulladás*. *Szöreg*en úgy orvosolták, hogy az imádságos asszony jobb kezével a fájós csecset simogatta, közben háromszor ezt mondotta: *erős asszony, engedelmes embör. A Jézusnak gyékényágya, kűpárnája: ez a csöcsfájóknak legnagyobb orvossága.*⁵⁷ *Tápai* öregasszonyok szerint a fájó csecstre keresztet kell vetni, majd karácsonykor szentelt terméskővel meg kell nyomkodni, ruhába kötött, főtt, *sajtalan*, azaz szózatlan kását rákötni, végül ezt imádkozni: *kűpárna, sajtalan kása, Isten mondása: ez a csöcsfájásoknak gyógyulása.*⁶⁰ Régi *szajániak* úgy tartották, hogy az ilyen asszónynak gyógyulására *ményküféle küvet* kell főzni.⁶¹

A hagyományt archaikus teljességgel tükrözi egy *verbicai* ráolvasás,⁶² amelynek megmentését Kálmány Lajosnak köszönhetjük: Mikor Krisztus Urunk Szent Péterrel a földön járt, bemöntek egy szögény embörhön, szállást kértek. A gazda ajálta, de az asszony ajálta is, nem is.

Az asszony gyékényt terítött, mög küvet tött a feje alá. Jézus azért szépen nyugodott, Péter is. Ezután éccaka elkezdött az asszónynak a mejje fájni. Fökeltek korán, Jézus Péterrel elmöntek. Mikor möntek egy darabon, aszonta Péter: Uram, Teremtöm, gyógyítsd mög annak az asszónynak a mejjit. Látod, hogy egész éccaka jajgatott. Nem Péter, hagy szenvedjön.

⁵⁵ EA. 2814.

⁵⁶ Új bor idején 49.

⁵⁷ Trója veszedelme 56.

⁵⁸ *Vöd I.*, A bánási nyelvjárás labiális ö-zése. Nyelv és Irodalomtudományi Közlemények 1969.

⁵⁹ Kálmány III, 151.

⁶⁰ Györffy Györgyné gyűjtése.

⁶¹ Kálmány II, 217.

⁶² Kálmány Lajos: Rontóige és ráolvasás. Ethn. 1918. 105.

Mögén elmöntenk egy darabon. Aszongya Pétör: Uram, Teremtöm, gyógyítsd mög annak az asszonynak a mejjit! Látod, hogy egész éccaka jajgatott. Akkor aszonta Jézus: Pétör, eredj vissza! Mondjad néki: engödelmes gazda, engödetlen gazdasszony: gyékényágy, kúpárna, istenmondta szó. Azonnal mögtért a fájdalom.

A magzat *éválasztása*, vagyis a csecsemő szoptatásának befejezése *Tápén* régebben úgy történt, hogy az anya mellét — sokszor urának gatyamadzagával — elköttötték, a gyereket pedig egy-két napra másnak gondviselésére bízták.⁶³ Ha a csecs után nyugösködött, akkor a mellhez keféet tettek, vagy vízben feloldott fekete áruossal (festékfajta) kenték be. Ennek keserü az íze.

Azelött nem volt cucli, tápaiasan *csalóka*, *dudika*. A nagyobbacska gyerek, aki a kicsire vigyázott, anyja távollétében *cucát* rágott. Rágtak kenyeret cukorral, fehér ruhába köttötték, s a gyerek szájába rakták. Ezt szívta, amíg el nem aludt. A végét olykor odaerösítették a bölcső oldalához, hogy ne essék a földre, ha kiesik a baba szájából.

A parasztyerek pihenöhelye még századunk elején is a virágosra festett *böcső* volt. Egy szólás is füzödik hozzá: *minek idétlen gyeröknek a böcső*, azaz kár előre tervezgetnünk, mert családás érhet bennünket.

Fokhagymát szoktak beletenni, amikor a gyereket legelőször fektetik bele. Üres bölcst nem jó ringatni, mert meghal, aki benne szokott feküdni. A kislány bölcsőjébe babát, orsót, a kisfiúéba pedig szerszámot kell tenni. A gyerek bölcsőjébe régebben fokhagymát raktak, hogy a gonoszok ne háborogassák.

A *böcsögomb* a bölcső kiálló faragványa. A *böcsőmadzag* erős zsinór, amellyel a bölcsőben fekvő gyereket lekötötték, hogy ki ne essék belöle. Ez úgy történt, hogy a madzagot hálószerűen a bölcső oldalainak felső részén lévő fogazathoz füztek. Megegett lányt énekelt meg a szajáni nóta:

Pántlikám eladom,
Böcsőmadzagra szánom.

Egy-egy bölcső sok gyereket, söt nemzedékeket kiszolgált. A régi szegedi családokban sem volt ritka a nyolc-tíz, olykor esetleg az apának egymásután következő több házasságából tizenöt-tizenhat gyerek sem. Mint öregek máig mondogatják: *ha a jó Isten bárányt ad, mezöt is ad*. Más: *pohárbul, gyerökbul sosincs öleg a háznál*.

*

Odaadó gond a kicsi tisztántartása. Régebben különösen vigyáztak, hogy a *pélénka* ne jusson rontókezekbe. Így a száradásra kitett pelenkát nem szabad megázni hagyni, mert a gyerek szeplös lesz. Ezért már a borulás kezdetén le szokták szedni a kötélről. Nem szabad éjszakára kint hagyni, mert a gyerek nem tud aludni. Ha a gyerek pelenkáját elviszik, egyszersmind a nyugalmát is elrabolják. Általános hiedelem manapság is, hogy szombati napon ki kell sütnie rövid időre is a napnak, mert különben a kis Jézus pelenkája nem száradna meg, amelyet Mária ilyenkor szokott kiteríteni. *Tápaiak* szerint, ha az anya pelenkával törli meg a fiúccsecsemő arcát, akkor felnövekedvén nem kap lányt, azaz feleséget.

A *pólya*, öregek ajkán *póha* kötőszalagának színe kisfiúknál kék, lánynál pedig piros. A *tápaiak*, *gyeviek* a gyerek dunnakötőjébe gonoszüző célzattal egészen az avatásig olvasót szoktak rejteni, rákötni.

Sajátos hiedelmek és hagyományok éltek, részben még most is füződnek a dajká-láshoz, a talpraállítás, járás, beszéd első kísérleteihez.

A dajkálás az édesanya munkája, elfoglaltsága miatt sokszor a nagyanya dolga. Nem véletlen tehát, hogy a gyerek régebben egész életén át *dajkám* néven is szólította. Ringató, altató szavaiból csak néhányat idézünk:

*Aludjál el, csicsikálj el, bújj, bújj,
Gyün a zsidó, mingyá évisz, bújj, bújj.
Kisded Jézus elaltassa,
Szüz Mária, Jézus anyja fővérassza.*

⁶³ Györfly Györgyné gyűjtése.

Későbbi változata:

*Csicssiss, Isten elaltasson, Szűz Mária fővérasszon, Szentlélek Isten magának válasszon (Tápé).
Temesközből: Csicsiss buba, nincsen papa. Émöntek könyeret keresni. Nè ríjá, hallgassá, mingyá
gyünnnek, hazagyünnnek, gyünnnek (Terján).⁶⁴*

A gyerekek, főleg ha hirtelen sírni kezd, mozdulattal kísért mondókákkal próbálják a kedvét visszaadni. Valaki a gyerek homlokára mutat: *itt az oltár*. A szemére: *itt a két gyertya*. A képére: *itt a két párna*, vagyis a misekönyv helye. A szájára is rámutat: *itt gyün ki a pap*. Végül gyöngéden ráncigálja a gyerek orrát: *cin-cin, cin-cincin*, vagyis a ministráns gyerek misekezdetre meghúzza a csengőt.⁶⁵

Koldusbottal, azaz koldustól elkért bottal szokás megveregetni annak a gyerekeknek a talpát, aki nehezen kezd járni. A *tápaiak ineresztőzsír* (unguentum aromaticum) néven ismert szerrel. Nem szabad viszont vakargatni, mert akkor későn kap a járásra. Ha már meg tud állani, de még indulni nem akar, akkor *karácsonyi késsel*, vagyis a Jézuska ágyára, a karácsonyi asztal alá készített szalma-szénarakásra helyezett nagykéssel a kisgyerek lába között keresztet vonnak, ezt mondják: *békót vágok, gyerököt szabadítok!* Szőregiek ilyenkor *évágták anyúgit*: a kisgyerek már állott ugyan, de menni nem akart, akkor a két lába között nagykéssel, baltával erőlyesen suhintottak.

Régi *szőregi* mondóka: *hozd ē Jézus a bábóját a kisfiannak, hozd ē Jézus a bábóját a kisfiannak!*⁶⁶

A *pacsi, pacsiadás*, vagyis felnőttnek markába való belecsapás alkalmával Temesközből így biztatják: *vágom, hasítom, szúrom, könyekölöm. Pacsit adok, mögcsókolom.*⁶⁷

A fölemelt *szőregi* gyerek himbálása közben: *pap lögyön belüled, kántor lögyön belüled!*⁶⁸

Áldozásról hazajövő *tápai* anya hazaérkezve, rálehel kisgyermekére, hogy baj ne érje.⁶⁹ Hamvazkodás után homlokát dörgöli magzata homlokához, hogy ne legyen fejfájós.

Tömörkény említi, hogy a szegedi tanyákon még a múlt század második felében is a tanyai asszony a mászkáló kisgyerek nyakába cserépcsöngőt kötött, hogy annak a szaváról mindig tudja, hogy az apróság hol ténfereg a tanya körül. Hasonlót Móra Ferenc a szegedi tájon több népvándorlaskori sírból is föltárt.⁷⁰

⁶⁴ Kálmány III, 285.

⁶⁵ Koszorúk II, 181. Néha máig hallható.

⁶⁶ Kálmány III, 88.

⁶⁷ Kálmány III, 90.

⁶⁸ Kálmány III, 86.

⁶⁹ EA, 2853.

⁷⁰ Móra F., Néprajzi vonatkozások szegedvidéki népvándorlaskori és árpádkori magyar leletekben. Szeged, 1932, 14.